

کاشی‌های اروپایی شده دوره قاجار^۱ آگنیتا کلوستر^۲

مترجم: ندا رسولی^۳

تالار سرامیک و کاشی‌های اسلامی در موزه ملی هت پرنسس هف (واقع در منطقه لئوواردن هلند)^۴ کاشی‌های ساخته شده دوره قاجار (ایران ۱۷۸۵-۱۹۲۵) را نمایش می‌دهد. اگر فرض کنیم این کاشی‌ها از اوایل دوران قاجار است، نمونه‌ها و عکس‌های قاجاریه چون ویژگی سنت ایرانی و اسلامی را نشان نمی‌دهند و بیشتر مشخصه اروپایی دارند، ما را در برداشتمان گمراه می‌کنند. قاجارها ترکمانانی بودند که بعد از موفقیت‌های بسیار در جنگ‌ها، کنترل خود را در قسمت‌هایی از ایران (آذربایجان و ارمنستان) افزایش دادند و تهران را در سال ۱۷۸۶، مرکز حکومت خود قرار دادند. در آغاز قرن ۱۹ میلادی، قاجارها بر حاشیه شمالی ایران - که توسط پیش‌روی روس‌ها تهدید شده بود - تمرکز داشتند. آنها در جنوب شرقی کشور به دلیل حضور انگلیسی‌ها که کنترل هند را نیز در دست داشتند، محتاط‌تر عمل می‌کردند. در این زمان سیاست‌مداران قاجار، وارد روابط دیپلماتیک با قدرت‌های اروپایی، به خصوص بریتانیای کبیر

1. Klooster, Agnita van't, Iran in Europe – Europe in Iran: Europeanizing Tiles from the Qajar period, EJOS, VIII, No, 6, 1-10. ISSN 0928-6802

2. Agnita vantklooste, curator Islamic ceramics, national ceramicmuseum prinsessehof, Leeuwarden-Netherlands

۳. خانم آگنیتا کلوستر، سرپرست بخش کاشی‌های اسلامی موزه ملی پرنسس هف هلند. کارشناس ارشد تاریخ.

4. Hetprinseshof (Leeuwarden – the Netherlands)

کاشی های اروپایی شده دوره قاجار / ندا رسولی

شدند. یکی از شاهان قاجار، ناصرالدین شاه (۱۸۴۸-۱۸۹۶) سه بار (در سال های ۱۸۷۳-۱۸۷۸-۱۸۸۹) به اروپا مسافرت کرد و در این سفر، قصرهای زیادی دید که از آن میان، قصر ویندزور^۱ در انگلستان بود که وی به حضور ملکه ویکتوریا رسید. ملاقات او با ملکه نیز در مجله لندن نیوز (تصویر شماره ۱) (در تاریخ سیزدهم جولای ۱۸۸۹ به تصویر کشیده شد.

در زمان ناصرالدین شاه دگرگونی های بنیادین و گسترده ای (در جامعه) صورت گرفت که تأثیر و دست اندازی اروپائیان در فرهنگ و سنن ایرانی، مثل لباس و موزیک چشمگیر است. ادبیات و نقاشی های اروپائیان ثروت را بیان می کرد و تصاویر مجازی پایه و زمینه ای بر موضوعات متفاوت ایرانی و اروپایی داشت.

در این زمان، فعالیت برای ساختن ساختمان هایی با ابعاد بزرگ شروع شد. کاشی ها با مضامین مذهبی و غیر مذهبی در ساختمان ها به کار برده می شد و سازندگان کاشی ها از تکنیک ساخت سرامیک های قدیمی و موزائیک هایی با نقاشی های لعابدار براق استفاده می کردند.

کاشی ها با تزئینات لعاب براق، در قصر سلطنت آباد (قصر و اقامتگاه تابستانی شاه در سال ۱۸۸۸) و کاخ گلستان (که بین سال های ۱۸۶۷ و ۱۸۹۲ بازسازی شده بود)، به کار برده شده بود.

تصاویر کاشی ها که مضمون آن از ادبیات ایران و زندگی روزمره مردم گرفته شده بود و شامل پرتره شاه و صحنه هایی مانند مناظر و تصاویر مردم در پوششی اروپایی بود؛ تأثیر اروپائیان را در سبکی از نقاشی، که حالتی از بیان عقیده و تجربه هنرمندان بود، نشان می دهد؛ نمونه هایی متناسب و دو بعدی که با ژرفنمایی و سایه روشن انجام می شد و اثری طبیعت گرایانه را بیان می داشت. در تصاویر مورد علاقه اروپائیان بیشتر از رنگ آبی استفاده می شد؛ این توجه و پیامد مستقیم اروپائیان بر فرهنگ و سیاست بود.

برای ناصرالدین شاه خیلی جالب و مهم بود که ساختمان های بزرگ و مرتفعی از نوع اروپایی بعد از کاخ گلستان در تهران داشته باشد. به علاوه ناصرالدین شاه یک عکاس پر احساس و علاقه مند و یک مجموعه دار بزرگ از کارت پستال ها و عکس ها (عکس های ویکتوریا) بود؛ مجموعه او شامل بیش از صد هزار نمونه است که در آرشیو آلبوم های ایران نگهداری می شود.

کاشی های مجموعه «پرنسس هف» هم خوانی و شباهت بسیاری با قصر سلطنت آباد دارد، در زمینه اصلی شکل ستاره هشت پری است که توسط گیاهان پیچک به صورت برجسته احاطه شده است، یکی از آنها برجی را که توسط ساختمان هایی احاطه شده و یا قصری که نمونه آن دیگر در ایران وجود ندارد، نشان می دهد. (عکس شماره ۲)

سازندگان کاشی ها ممکن است از تصاویر قصرهای اروپایی، عکس ها و کارت پستال های مجموعه شاه الهام گرفته باشند. منظره بازدید ناصرالدین شاه، از بریتانیای کبیر به ویژه «قصر ویندروز» در سال ۱۸۸۹، به تصویر کشیده شده است. اگر ما فرض را بر این بگذاریم که تصویر برج روی کاشی با تصاویر قصر

ویندزور و حکاکی‌های دوران ویکتوریایی در سال ۱۸۸۸ شباهت‌هایی دارد (عکس شماره ۳)، این برج روی کاشی در اندازه متناسب و مانند قصر ویندزور دارای کنگره‌های کوچک است. قلعه روی کاشی تا حدودی با رنگ سبز در زمینه جلویی به تصویر کشیده شده که هم‌خوانی با قصر ویندزور دارد؛ البته امکان دیگری نیز وجود دارد که نقاش، برج لندن را به تصویر کشیده باشد. تفسیر نقاش از تصویر روی کاشی، بهتر از تصاویر تجسمی دیگر است.

این موزه، همچنین یک کاشی بزرگ‌تر در مجموعه خود را به نمایش گذاشته که قصرهای دیگری را (عکس شماره ۴)، با فیگورهای اروپایی جالب در برج‌هایی بلند، در مکان‌هایی نزدیک آب و محوطه‌های سبز که توسط ساختمان‌های اطراف آن احاطه شده‌اند، نشان می‌دهد. بسیاری از قصرها در اروپا می‌توانند مدل خوبی برای این ایده باشند.

یک مجموعه خصوصی از کاشی به تصویر کشیده شده از ساختمان‌ها برای کلیسای «سنت پائولس»^۱ نیز وجود دارد که ممکن است از این مدل استفاده کرده باشد. (عکس شماره ۵).

تمام این کاشی‌ها نشان دهندهٔ مجذوبیت ایرانیان به اروپا است. سه تا از کاشی‌ها، نه تنها صحنه‌هایی را در زمینه اصلی، بلکه گیاهان پیچک‌واری را در اطراف و لبه‌ها نشان می‌دهد. این گیاهان در شکل نخل و به سبک اعراب نیستند، ولی سبک ترک شده اکانتوس (به شکل برگ اکانتوس) که سبک ترک شده هنر غربی است را دارد.

با توجه به منابع و تحقیقات، ما فرض می‌کنیم ممکن است شکل در زمینه، کپی از عکس‌ها و کارت پستال‌های مجموعهٔ ناصرالدین شاه باشد. حاشیهٔ نقاشی‌ها و گیاهان، شباهت فوق‌العاده‌ای با تزئینات آلبوم ویکتوریا دارد که اغلب در قسمت بیرونی مدال، با حاشیه بلند و نمونهٔ گیاهی در لبه‌ها است.

کارت‌های مبتکرانه (مدل) برای کاشی‌ها در موزه «پرنسس هف» به تاریخ قرن ۱۸ و ۱۹ بر می‌گردد و اشاره‌ای به تأثیر فرهنگ اروپا در ایران قرن ۱۸ ندارد. آنها در قرن ۱۹ به اوج می‌رسند. تصاویر الهام بخش اروپایی ممکن است مربوط به قرون قبلی باشد؛ همچنین به کاشی‌هایی اشاره شده است با نقش ستاره هشت پر در مرکز شکل و تصویری از قصر که سبک آن با کاشی‌های به کار برده در قصر سلطنت آباد مطابقت دارد.

فرض بر این است که تولیدات این کاشی‌ها در قرن ۱۹ (۱۸۸۸) باشد و کاشی‌های کوچک که از دیدار ناصرالدین شاه از انگلستان نقاشی و ساخته شده بود، باید در سال ۱۸۸۹ یا بعد از آن تاریخ تولید شده باشد و نمی‌تواند در میان کاشی‌های قصر سلطنت آباد باشد.

این کاشی‌ها باید در زمان مظفرالدین شاه (در پایان قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم) که مسئلهٔ مد در اروپا مطرح بود، ساخته شده باشد. به هر حال نیز امکان دارد شاه قبل از دیدار اروپا سفارش این کاشی‌ها را داده و تصاویر اولیه عکس‌ها از آلبوم او باشد. این مسئله مرتبط است به اختراع عکاسی در نیمهٔ دوم قرن

1 . ST. PAULS

کاشی های اروپایی شده دوره قاجار / ندا رسولی

۱۹ که توسط اروپائیان در ایران صورت گرفت و برای مکان‌های ساخت کاشی، دلیل خوبی است. اگر عکس‌ها و آلبوم‌ها منابعی الهام بخش برای نقاشی کاشی‌ها بودند، پس به نظر می‌رسد که کاشی‌های ساخته شده در قرن نوزدهم برگرفته سبکی از کاشی‌های توصیف شده فوق باشد که در پایان قرن ۱۹ تولید شد.

با اطمینان به اینکه عکاسان از مدل‌هایی استفاده می‌کردند که به نظر می‌رسید در گروه‌هایی از کاشی‌ها کاربرد داشته باشند و آنها در پایان قرن ۱۹ تولید می‌شدند و با سبک دوره‌هایی که در بالا توضیح داده شد، مطابقت داشتند. رنگ در تصاویر و در نقاشی لعابدار سیاه روی یک پس زمینه سفید به کار گرفته شد. در سال ۱۸۹۹ مظفرالدین شاه، نوعی از این کاشی‌ها را در کاخ گلستان تهران داشت. مجموعه «پرنسس هف» شامل آیتی است که شاید در میان این گروه باشد (عکس شماره ۶). تولیدات نقاشی‌های سیاه و سفید از عکس‌های سیاه و سفید الهام گرفته بودند. بنابر استدلال فوق، کاشی‌ها در حال حاضر بر اساس قدمت از پایان قرن ۱۹ و آغاز قرن بیستم، طبقه بندی می‌شوند.

FIGURE 1: NASIR AL-DIN MEETS QUEEN VICTORIA

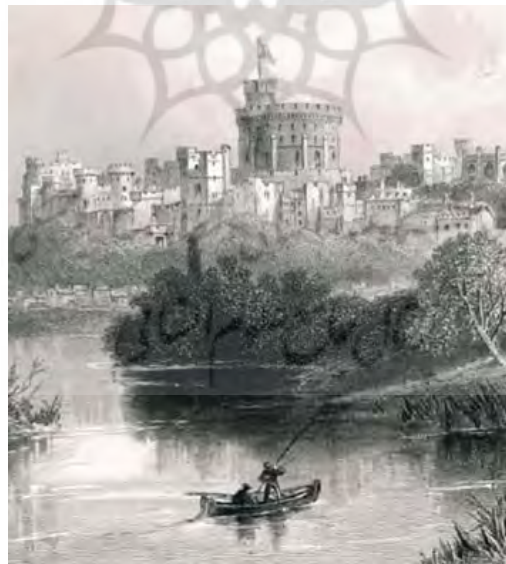
(تصویر شماره یک)

کاشی های اروپایی شده دوره قاجار / ندا رسولی

QAJAR TILE DEPICTING AN EUROPEAN CASTLE :۲ FIGURE

(تصاویر شماره ۲)

WINDSOR CASTLE :۳ FIGURE

(تصویر شماره ۳)

QAJAR TILE DEPICTING AN EUROPEAN CASTLE :۴ FIGURE

(تصویر شماره ۴)

.QAJAR TILE DEPICTING ST :۵ FIGURE

(?) PAULS CATHEDRAL

(تصویر شماره ۵)

کاشی های اروپایی شده دوره قاجار / ندا رسولی

پیام بهارستان / ۲۵، سه، ش، ۱۷ / پاییز ۱۳۹۱

BLACK-AND-WHITE” QAJAR TILE” ۶: FIGURE

(تصویر شماره ۶)